

DICK BRONGERS

Reinder Zwolsman

Een omstreden fenomeen
in het Nederlands vastgoed

Boom – Amsterdam

Deze uitgave is mede tot stand gekomen
dankzij een financiële bijdrage van het
dr. Hendrik Muller Fonds en
De Frans Mortelmans Stichting.

Afbeelding omslag: Reinder Zwolsman tijdens een televisieoptreden voor
het NCRV-programma *Eenmaal andermaal* op 2 mei 1972. Zwolsman zong bij
die gelegenheid het lied *Poen, poen, poen, poen* van cabaretier Wim Sonneveld.

Zie verder p. 269 (foto: ANP)

Ontwerp omslag en binnenwerk: Mijke Wondergem

Verzorging binnenwerk: Peter Tychon

© 2024 Dick Brongers | Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. Auteursrecht ten aanzien van tekst- en datamining en machinelearning is nadrukkelijk voorbehouden. Voor het overnemen van (een) gedeelte(n) uit deze uitgave in bijvoorbeeld een (digitale) leeromgeving of een reader in het onderwijs (op grond van artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting Uitgeversorganisatie voor Onderwijslicenties, Postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.stichting-uvo.nl.

No part of this publication may be reproduced in the context of text and data mining for any other purpose which is not expressly permitted by law without the written permission of the publisher.

ISBN 978 90 2446 625 2

NUR 680

www.boom.nl

Inhoud

Inleiding 7

- 1 ♦ Van heldentenor tot verzetsheld 11
- 2 ♦ Van verzetsheld tot verdachte 45
- 3 ♦ De wederopbouw en de aannemer 73
 - 4 ♦ Thuis in Loosdrecht 95
 - 5 ♦ Reinder Imperator 103
- 6 ♦ De magie raakt uitgewerkt 145
 - 7 ♦ De kentering 181
- 8 ♦ Het imperium begint te verbrokkelen 213
- 9 ♦ Zwaar weer met hier en daar een opklaring 243
 - 10 ♦ Der große Kladderadatsch 277
 - 11 ♦ Een laatste stuiptrekking 295

Epiloog 319

Verantwoording 326

Noten 327

Bronnen en literatuur 341

Geraadpleegde archieven 345

Illustratieverantwoording 347

Personenregister 348

Inleiding

Op vrijdagochtend 19 mei 1961 werd ik al vroeg wakker gemaakt. ‘Kleed je maar warm aan, want het is nog best koud,’ zei mijn altijd zorgzame vader. ‘Je moet nog een heel eind achter op de bromfiets en er staat een gure wind.’ Na een grondige inspectie van mijn kleding mocht ik op de bagagedrager van de Solex gaan zitten met mijn voeten op de aangebrachte voetensteuntjes. Mijn vader knoopte zijn lederen motorjas dicht, stak zijn handen in de met bont gevoerde moffen, maakte fietsend vaart en plaatste de hulpmotor op het voorwiel. Met een snorrend geluid reden we de straat uit en gingen we op weg naar Scheveningen om daar getuige te zijn van de opening van de Pier, een wandelpromenade die vanaf de boulevard bijna vierhonderd meter in zee stak. Het kostte de nodige moeite om een goed plekje te bemachtigen van waaruit we de feestelijkheden konden bekijken. Na een stevige voorjaarsbui was het eindelijk zover. Omgeven door een stoet van deftige heren begaf prins Bernhard zich als eerste bezoeker op de Pier. Duizenden zouden hem die zomer volgen. Wij ook.

Dit wonder van nieuwe betontechniek zou de badplaats Scheveningen, de Parel aan de Noordzee, nieuwe glans geven. Dankzij projectontwikkelaar Reinder Zwolsman had de Exploitatie Maatschappij Scheveningen dit mirakel tot stand kunnen brengen. En dit was nog maar het begin, zei mijn vader, want Zwolsman zou niet alleen Scheveningen, maar de hele Nederlandse kust in een toeristisch mekka veranderen. Het was de eerste keer dat ik zijn naam – met ontzag – hoorde noemen.

De eerste keer dat ik Zwolsman op een foto in de krant zag, was na de nacht van 18 december 1964, toen het Gebouw voor Kunsten en Wetenschappen als een immense fakkel totaal was afgebrand.

Op die foto stond Zwolsman samen met duizenden anderen machteloos toe te kijken hoe het Haagse cultuurpaleis reddeloos verloren ging. De uitkering die Zwolsman van de verzekering zou ontvangen, zou een geruchtenstroom op gang brengen die van tijd tot tijd nog steeds de kop opsteekt.

Een andere foto die ik me goed herinner is er een uit circa 1977. Zwolsman schuifelde toen schichtig over het Gevers Deynootplein en leek de deplorabele staat te aanschouwen van het onroerend goed dat ooit deel had uitgemaakt van zijn vastgoedimperium.

De enige keer dat ik hem vanuit de verte in levenden lijve zag, was omstreeks diezelfde tijd, toen hij aan een vijver bij zijn villa Rust en Vreugd in Wassenaar naar de dobber van zijn hengel zat te staren. Een uitgebluste man. Hij was geen schim meer van de flamboyante en imponerende magnaat die eens een immense onderneming had geleid.

Daarna leek hij te zijn verdwenen uit de publieke belangstelling. In februari 1988 dook hij nog eenmaal op. In een rouwadvertentie. Nadrukkelijk werd daarin vermeld dat hij voor zijn verzetsactiviteiten tijdens de Tweede Wereldoorlog koninklijk was onderscheiden met de Bronzen Leeuw. Dat wekte mijn belangstelling, want hoe viel dat te rijmen met de talrijke beweringen over zijn samenwerking met de Duitse bezetter? Niet zelden werd er – ten onrechte – beweerd dat Zwolsman fors zou hebben verdiend aan de bouw van bunkers. Er werd zelfs gesuggereerd dat hij daaraan dubbel zou hebben verdiend omdat hij na de oorlog ook de opdracht voor de sloop van die verdedigingswerken zou hebben binnengehaald.

Als aan Haagse stamtafels en in koffiehuizen zijn naam viel, werd daarbij vaak ook uitvoerig stilgestaan bij de branden die Zwolsman leken te achtervolgen. Het was toch te toevallig dat zoveel panden van Zwolsman waren afgebrand? Zwolsman was en bleef een omstreden fenomeen.

In de jaren zestig haalde zijn naam vrijwel dagelijks de krant en leek hij model te staan voor een nieuw type ondernemer, de almachtige projectontwikkelaar. Hij groeide uit tot een nationale figuur die ongekende successen boekte met alles wat hij ondernam.

Zijn ster rees met ongeken­de snelheid en zijn zakenimpe­rium breidde zich uit tot on-Nederlan­de pro­por­ties. In zijn hoogtijda­gen was zijn macht zo groot dat de Nederlan­de kust van Cadzand tot Den Helder gevormd leek te wor­den naar de mal die Zwolsman had bedacht. Op de Amster­damse beurs stegen de koersen van de aandelen van zijn bedrijf, de Exploita­tie Maatschap­pij Schevenin­gen (EMS), in onge­kend tempo tot astron­omische bedragen. Velen hoopten daar­van mee te kun­nen profiteren en stortten zich in be­leggingsavonturen, die naar het scheen altijd prijs waren en geen negatieve resul­ta­ten kenden. Zij surften mee op een golf die alleen maar leek aan te zwellen en nooit leek te gaan breken.

Een spannende onder­neming, maar wel een hachelijk avon­tuur. Zo snel als de koersen stegen, zo desastreus daalden ze ook weer. Halverwege de jaren zeventig was het sprookje voorbij. Teleurgesteld vroegen velen zich af waar en hoe het was mis­ge­lopen. Voor de beantwoor­ding van de schuld­vraag wezen de meesten naar Zwolsman.

Wie was Reinder Zwolsman, en hoe heeft deze man zijn vast­goedimpe­rium kun­nen op­bouwen?

Om de vraag te beantwoor­den wie Zwolsman was – als mens, als kind, als vader of als echt­ge­noot – was ik graag met zijn nazaten in gesprek ge­gaan. Helaas wilde de familie geen mede­wer­king aan mijn onder­zoek ver­lenen. Juist het oor­deel over hun vader en over het gezins­leven had het ver­haal over Zwolsman een extra laag kun­nen ge­ven; het ge­zin Zwolsman komt daar­door slechts be­perkt aan bod. Ook eventuele nuancerin­gen van de kant van de familie op mijn bevin­dingen zouden van grote waarde zijn ge­weest. Ik heb mij dus moeten be­perken tot openbare bron­nen, die overigens veel mooi ma­te­riaal opleveren, vooral over Zwolsmans activitei­ten tij­dens de Tweede Wereldoorlog en de naoorlogse op­bouw van zijn vast­goedimpe­rium. Daar­bij ben ik mij er terdege van be­wust dat de ver­halen over het leven van Zwolsman be­halve veel feiten ook veel fic­tie be­vatten. Al met al hoop ik een afgewogen an­twor­de te kun­nen ge­ven op de vraag wie Zwolsman als onder­nemer was, wat zijn per­soon­lijk optreden be­tekende voor het succes en de neer­

gang van zijn imperium, tegen welke obstakels hij opliep en hoe hij met die hindernissen omging.

In de eerste vijf hoofdstukken van dit boek beschrijf ik Zwolsmans jeugd, zijn oorlogsjaren en zijn opkomst als vastgoedondernemer. De hoofdstukken 6, 7 en 8 bevatten zijn voortdurende successen, maar ook de oplopende problemen en tegenvallers. In de laatste drie hoofdstukken ga ik in op de verdere neergang van Zwolsman en de EMS. In de epiloog maak ik de balans op. Tot slot: dit boek is chronologisch opgezet, maar om bepaalde ontwikkelingen in de tijd te volgen en in de juiste context te plaatsen, moest ik soms van die opzet afwijken en is de tekst thematisch ingedeeld.

Van heldentenor tot verzetsheld

Op het graf van Zwolsman op de rooms-katholieke begraafplaats Sint Petrus Banden in Den Haag prijkt een familiewapen. Waarschijnlijk is dit wapenschild in opdracht van Zwolsman zelf vervaardigd. In het wapen is namelijk het immense zwaard van Grote Pier opgenomen, de Friese piraat of volksheld voor wie Reinder Zwolsman een grote bewondering koesterde en met wie hij zich graag identificeerde. Een Friese genealoog meende in 1970 te kunnen aantonen dat Zwolsman afstamde van deze mythische reus. In november van dat jaar bezocht Reinder daarom vol enthousiasme de tentoonstelling over Grote Pier in het museum van Sneek en kreeg toestemming van de conservator om de helm van Pier op te zetten en het immense zwaard ter hand te nemen, om zich daarmee op de foto in het *Nieuwsblad van het Noorden* te laten vereeuwigen. In menig interview daarna zou hij geen gelegenheid voorbij laten gaan om nadrukkelijk op deze bijzondere afstamming te wijzen.

De wortels van het geslacht Zwolsman liggen inderdaad in Friesland, maar of Grote Pier daadwerkelijk een voorvader was, is twijfelachtig. Het geslacht waar Reinder uit stamde, was overwegend te vinden in de omgeving van Makkum, IJlst en Workum. Daar lagen hun werven, werkplaatsen en bedrijfsgebouwen. Bouwers waren het, de Zwolsmannen. Scheepsbouwers en aannemers.

Hoewel Zwolsman dus niet zou nalaten op zijn Friese afkomst te wijzen, werd hij zelf niet in Friesland geboren. Zijn vader, Ruurd Zwolsman (geboren in Makkum in 1875), bleek namelijk meer affiniteit te hebben met het navigeren dan met het bouwen van schepen. Hij trok daarom richting Rotterdam om daar te worden opgeleid tot zeeloods. In augustus 1901 trouwde hij in Maassluis met Pietertje Vermaas (geboren in Brielle in 1881). Aan de Govert

Wijnkade 104 van dit stadje tilde de jonge bruidegom zijn bruid over de drempel om samen een gezin te stichten. Ze zouden negen kinderen krijgen. In 1902 werd hun eerste kind gedoopt, een zoon met de naam Reinder.

In april 1904 en september 1905 werden twee dochters geboren, Anna en Jantje. Op eerste kerstdag 1906 beviel moeder Zwolsman van een tweeling. Deze twee zoons bleken levenloos en werden naamloos ingeschreven in het geboorteregister. Het jaar 1908 was voor het gezin een jaar van vreugde en van diepe rouw. In februari droegen Ruurd en Pietertje hun zoon Leendert naar het doopvont, maar in april hun reeds eerder genoemde eerste zoon Reinder naar zijn graf, nog geen 6 jaar oud. De vruchtbaarheid van het gezin Zwolsman werd daardoor niet aangetast, want in de lente van 1909 en in de zomer van 1910 konden er weer twee dochters, Pietertje en Wopkje Hester, worden bijgeschreven op de gezinskaart van de familie. Op 29 augustus 1912 werd als laatste nog een zoon geboren, die werd gedoopt met de namen Reinder Ruurds. Die tweede naam zou zelden meer gebruikt worden. Deze Reinder zou zeer levensvatbaar blijken te zijn.

Een moeizame start

Stond het bij de geboorte van Reinder al in de sterren geschreven dat hij als een komeet omhoog zou schieten in het zakenleven? Volgens een horoscoop in het maandblad *Astrologie en uw toekomst* uit 1964 bezat de toen 52-jarige ondernemer al vanaf zijn geboorte het juiste gesternte voor een geslaagde zakenman:

De heer Zwolsman heeft bij z'n geboorte de Zon in het teken Aries en Cancer is ascendant. Dat is een uitstekende combinatie voor een zakenman en hij geeft alle blijken dit dan ook door en door te zijn. (...) Hij zal nooit rust in de rust zelve vinden, althans nooit lang, want zijn herstel, zodra hij over het dode punt heen is, kan zich slechts voortzetten door nieuwe activiteit, gericht op andere objecten, veranderingen en het verder uitwerken van plannen.

(...)

Als Napoleon is hij steeds weer voor een ander werk of doel geïnteresseerd, wanneer ongeacht of dit doel hem duidelijk voor ogen staat of niet, hij eraan begint.

(...)

Ik zou hem willen vergelijken met iemand die buiten met een bulldozer werkt en thuis viool speelt of romantische liederen van Schubert zingt.¹

Voor zover de astrologie licht zou kunnen werpen op het karakter en de toekomst van een persoon, is het opvallend dat de auteur verwees naar het ten gehore brengen van liederen, een kunstvorm waarin Zwolsman zich daadwerkelijk als tenor professioneel had willen ontwikkelen. Overigens probeerde hij ook in andere beroepen een bestaan op te bouwen. Het was aanvankelijk volstrekt niet duidelijk in welke richting de loopbaan van Reinder zich zou ontwikkelen. Weliswaar doorliep hij drie jaar hbs, maar daarna leek zijn weg naar een zelfstandige loopbaan meer op de gang van een slaapwandelaar dan op de doelbewuste tred van een ondernemer in spe.

Hij volgde aan een kweekschool de opleiding voor onderwijzer, maar ontdekte alras dat zijn roeping niet in het onderwijs lag. Welke kwaliteiten hij ook bezat, pedagogische behoorden daar niet toe. Bovendien kwam het tijdens die opleiding tot een handgemeen met een van zijn docenten, waarna hij van school werd verwijderd. Vervolgens probeerde hij een betrekking te krijgen als journalist bij een krant, maar moest hij al spoedig constateren dat de persen meestal al draaiden als hij nog met zijn stukje moest komen. Hij leek dus ook niet geboren voor een bestaan als razende reporter.²

Toch bleef hij dicht bij de wereld van lood, drukinkt en papier. Op 1 januari 1931 vestigde hij aan de Escamplaan 52-56 in Den Haag zijn Uitgevers- en advertentiebedrijf Zwolsman. Aangezien hij volgens de toen geldende wetgeving nog minderjarig was en daardoor handelingsonbekwaam, werd hem op 5 februari 1931 door de kantonrechter 'handlichting' verleend om als 19-jarige zelfstandig zijn